

Datum: 08-02-2023

Volnummer: 2022-2023/06

Commissie voor Cultuur, Jeugd, Sport en Media

Reik verder dan een actieverslag in het tussentijds verslag JKP 2020-2024

Bij elk Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan (JKP) hoort een tussentijdse rapportage aan het Vlaams Parlement en het Kinderrechtencommissariaat. Op 9 februari 2023 bespreekt de Commissie Jeugd van het Vlaams Parlement de tussentijdse rapportage Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan 2020-2024. Het Kinderrechtencommissariaat werd uitgenodigd voor die bespreking.

De tussentijdse rapportage biedt de Vlaamse regering de kans om haar Jeugd- en Kinderrechtenbeleid van de voorbije jaren toe te lichten en te duiden. Het Vlaams Parlement en het Kinderrechtencommissariaat krijgen de kans om het Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleid te bespreken, te evalueren en suggesties te geven om de acties bij te sturen voor de vijf doelstellingen in het JKP 2020-2024. Realiseren de geplande en gerealiseerde acties in het JKP het gewenste effect of moeten ze aangepast worden? Houden de geplande acties genoeg rekening met de hedendaagse noden van kinderen en jongeren of moeten ze bijgeschakeld worden?

Het VN-Kinderrechtencomité formuleerde in 2003 aanbevelingen voor een kinderrechtenstrategie. Die aanbevelingen sommen op wat nodig is om een sterk kinderrechtenbeleid uit te bouwen en hoe het kinderrechtenverdrag uitgevoerd moet worden. Ze beschrijven hoe je het best het kinderrechtenbeleid monitort, evalueert, opvolgt, bijstuurt en welke instrumenten daarvoor nodig zijn. Het is vanuit die aanbevelingen van het VN-Kinderrechtencomité dat we advies geven bij de tussentijdse rapportage Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan 2020-2024.

We vragen de Vlaamse Regering om ambitieuzer te zijn in het tussentijds rapport. Dat rapport hoort verder te reiken dan een actieverslag. We missen indicatoren die aantonen dat Vlaanderen de juiste acties koos om zijn doelstellingen te halen. We hoopten dat het JKP zou zorgen voor een strakkere samenhang tussen de verschillende acties. Het tussentijds rapport leest als een opsomming van veel verschillende losse projecten.

Vlaanderen kampt met grote uitdagingen. Denk aan de energiecrisis, de vluchtelingencrisis, de klimaatcrisis, de wachtlijsten in de jeugdhulp, het tekort aan leerkrachten, hulpverleners en zorgmedewerkers. We vragen Vlaanderen om de tussentijdse rapportage te baat te nemen om tegemoet te komen aan de noden van kinderen en jongeren als gevolg van deze grote uitdagingen, en om in het Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan per prioriteit deze extra acties toe te voegen:

- Geef meer ruchtbaarheid aan goede praktijken die het welzijn van kinderen en jongeren bevorderen. Nog niet alle scholen, leerkrachten of sportverenigingen zijn op de hoogte van de verschillende initiatieven tegen pesten of tegen grensoverschrijdend gedrag.

- Draag nog meer respect uit voor diversiteit en jezelf zijn. De thema's diversiteit, jezelf zijn en de strijd tegen seksuele intimidatie en seksueel geweld moeten nog meer aan bod komen in verschillende levensdomeinen van kinderen en jongeren.
- Ga voor een grotere bescherming van kinderen tegen geweld. Er moet meer aandacht zijn voor de impact van intrafamiliaal geweld op kinderen. Doe intrafamiliaal geweld niet te snel af als een strategie in een vechtscheiding om de ex-partner in diskrediet te brengen. Kinderen lopen daardoor soms helemaal vast.
- Maak werk van een kindtoets voor politiewerk. Voor ons moet de kindtoets een rode draad zijn in het hele politieoptreden.
- Schakel de bescherming van het recht op wonen een versnelling hoger. Het aantal dak- en thuisloze kinderen, jongeren en gezinnen neemt toe.
- Geef gehoor aan het maatschappelijk engagement van jongeren die opkomen voor het klimaat. Ze engageren zich om ieders gezondheid veilig te stellen.
- Hou er rekening mee dat sport en spel heel belangrijk zijn voor kinderen en jongeren in de hulpverlening. Het biedt plezier, ontspanning, ontmoeting, gevoel van erbij te horen én het helpt ze ook vooruit. Verduurzaam projecten die een brug leggen tussen jeugdhulp en vrije tijd.
- Pik het signaal op van het jeugdwerk en het jeugdwelzijnswerk dat aan de alarmbel trekt. Het jeugd(welzijns)werk is een van de straffe motoren om vrijetijdsbesteding voor allen te realiseren. Ondersteun het naar behoren. Het jeugdwerk en het jeugdwelzijnswerk zijn van onschatbare waarde voor kinderen en jongeren die opgroeien in een kwetsbare situatie
- Verduurzaam projecten die inzetten op digitale inclusie, mediawijsheid, en de bescherming van jongeren tegen de negatieve impact van sociale media op hun welbevinden. Langetermijnacties en sensibilisering rond cyberpesten en sexting blijven heel erg nodig.

VN-Kinderrechtencomité: kinderrechtenbeleid mag geen 'one-off task' zijn

In General Comment n° 5¹ geeft het VN-Kinderrechtencomité aanbevelingen voor de uitvoering van het Kinderrechtenverdrag. Het gaat bijvoorbeeld over alle kinderrechten incorporeren in de wetgeving, alle wetgeving oplijsten, nagaan of wetten kinderrechtenconform zijn en aanpassen als dat nodig is, werken aan kindvriendelijke belangenverdediging, of een algemene kinderrechtenstrategie of actieplan opstellen met bijbehorende monitoring. Over monitoring en tussentijdse rapportering stelt het VN-Kinderrechtencomité:

33. Developing a national strategy is not a one-off task. Once drafted the strategy will need to be widely disseminated throughout Government and to the public, including children. The strategy will need to include arrangements for monitoring and continuous review, for regular updating and for periodic reports to parliament and to the public.

45. Ensuring that the best interests of the child are a primary consideration in all actions concerning children (art. 3 (1)), and that all the provisions of the Convention are respected in legislation and policy development and delivery at all levels of government demands a continuous process of child impact assessment (predicting the impact of any proposed law, policy or budgetary allocation which affects children and the enjoyment of their rights) and child impact evaluation (evaluating the actual impact of implementation). This process needs to be built into government at all levels and as early as possible in the development of policy.

46. Self-monitoring and evaluation is an obligation for Governments. But the Committee also regards as essential the independent monitoring of progress towards implementation by, for

¹ COMMITTEE ON THE RIGHTS OF THE CHILD, General Comment No. 5, 2003, General measures of implementation of het Convention on the Rights of the Child (art. 4, 42 and 44, para. 6).

example, parliamentary committees, NGOs, academic institutions, professional associations, youth groups and independent human rights institutions.

Samengevat pleit het Comité voor rapportering aan het parlement en het publiek, voor maximale alertheid voor het belang van het kind en een maximale vinger aan de pols zodat de impact van beleidsbeslissingen op het belang en het leven van kinderen en jongeren – voor en na beleidsbeslissingen – in kaart gebracht, geëvalueerd en bijgestuurd worden. Het Comité pleit er ook voor om andere organisaties en instanties te betrekken bij de evaluatie en de monitoring van de naleving van het kinderrechtenverdrag.

Vlaams kinderrechtenbeleid overstijgt ‘one-off task’ niveau

Het Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan 2020-2024 en de Tussentijdse rapportage Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan 2020-2024 passen in de aanbevelingen van General Comment n° 5. Meer zelfs: Vlaanderen was een straffe koploper in het uitbouwen van een kinderrechtenstrategie. Al in 1997 – nog voor General Comment n° 5 – zette Vlaanderen de eerste decretale stappen naar een Vlaams actieplan kinderrechten met bijbehorende rapportering aan het Vlaams Parlement, en werd er een decretaal kader uitgetekend om de directe impact van beleidsbeslissingen op het belang en het leven van kinderen en jongeren in kaart te brengen. Leggen we de tussentijdse rapportage Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan 2020-2024 naast de aanbevelingen van het Comité, dan vallen de overeenkomsten op. Vlaanderen heeft duidelijk geen *one-off task* jeugd- en kinderrechtenbeleid uitgetekend.

- Er is een Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan 2020-2024. De Vlaamse minister van Jeugd en coördinerend minister Kinderrechten deed veel inspanningen om het Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan kenbaar te maken bij het publiek, en om te zorgen dat iedereen mee is om de doelstellingen en de acties te realiseren.
- Vlaanderen gaat voor transparantie en monitoring van de geplande acties. Met de tussentijdse rapportering maakt het kenbaar welke geplande acties het al realiseerde sinds het JKP tot en met 31 december 2021. Ook rapporteert Vlaanderen over de geplande acties die het nog hoort te realiseren of welke acties bijgestuurd of uitgesteld werden door de pandemie.
- De Vlaamse overheid antwoordt op de slotbeschouwingen van het VN-Kinderrechtencomité. De gerealiseerde acties worden gekoppeld aan de slotbeschouwingen op het Belgisch landenrapport van het VN-Comité Rechten van het Kind (2019).
- De tussentijdse rapportage geeft cijfers over de leefsituatie van kinderen en jongeren, gebaseerd op het onderzoek van het Jeugdonderzoeksplatform. Per doelstelling worden onderzoeksresultaten gepresenteerd die als nulmeting dienen. De eenmeting komt in het eindrapport. Die zal de evolutie in de onderzoeksresultaten weergeven.
- Vlaanderen wakkert met de tussentijdse rapportering aan het Vlaams Parlement en het Kinderrechtencommissariaat het parlementaire debat aan over het gevoerde Jeugd- en Kinderrechtenbeleid: Welke geplande acties zijn uitgevoerd? Welke geplande acties moeten nog gerealiseerd worden? Zit de Vlaamse Regering nog op schema?
- Vlaanderen komt ook tegemoet aan de vraag om andere organisaties te betrekken bij de evaluatie van zijn beleid. Verschillende jeugd- en kinderrechtenorganisaties, waaronder het Kinderrechtencommissariaat, kregen op 22 maart 2022 de kans om te reageren op de eerste versie van de tussentijdse rapportage.

Vlaanderen overstijgt ongetwijfeld het ‘one-off task’ niveau. Anderzijds vraagt het VN-Kinderrechtencomité aan Vlaanderen om nóg verder te reiken en permanent de vinger aan de pols te houden en plannen bij te sturen als dat nodig is.

Reik verder dan een actieverslag

Een stand van zaken van de gerealiseerde of nog te realiseren acties is zinvol. Die maakt duidelijk voor welke doelstellingen en acties de overheid blijft gaan en welke acties gerealiseerd, bijgestuurd of gestopt zijn. Zonder een stand van zaken bestond het risico dat geplande acties van de radar zouden verdwijnen of ongerealiseerd zouden achterblijven.

Toch volstaat een stand van zaken niet.

‘The strategy will need to include arrangements for monitoring and continuous review, for regular updating’, stelt het VN-Kinderrechtencomité.

Een accuraat Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan hoort een plan te zijn dat geëvalueerd, herzien en aangepast wordt als dat nodig is. Een tussentijdse rapportering van het Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan dient om na te gaan of het geplande beleid het best passende beleid is voor kinderen en jongeren.

‘Het tussentijds rapport hoort een evaluatie te bevatten en hoort aan te geven hoe aan de tekortkomingen zal verholpen worden’, stelt artikel 4 van het besluit van de Vlaamse Regering van 7 september 2018 over het jeugd- en kinderrechtenbeleid.

Of anders gesteld: Realiseren de geplande actie het gewenst effect, of moeten ze aangepast worden? Houden de geplande acties genoeg rekening met de hedendaagse noden van kinderen en jongeren of moeten ze bijgeschakeld worden?

We missen aanpassing van plannen aan veranderde noden

De tussentijdse rapportage somt alle acties op die gerealiseerd werden vanaf het Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan 2020-2024 tot en met 31 december 2021. Ook rapporteert het over de nog te realiseren geplande acties, of de acties die bijgestuurd of uitgesteld werden door de pandemie.

Vlaanderen staat voor grote uitdagingen met impact op het leven van kinderen

De ontwerpfasen van het Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan 2020-2024 ligt al een hele tijd achter ons. Vlaanderen kwam sindsdien voor grote uitdagingen te staan. De pandemie had een grote impact op het leven van kinderen en jongeren. Eind februari 2022 begon de oorlog in Oekraïne. Kinderen, jongeren en gezinnen sloegen op de vlucht voor het oorlogsgeweld. Energiecrisis en prijsstijgingen zetten het dagelijkse leven van kinderen, jongeren en hun ouders onder druk. Er is het nijpend tekort aan professionelen die zich inzetten voor baby's, kinderen en jongeren. Denk aan het lerarentekort, het gebrek aan jeugdhulpbegeleiders of kindbegeleiders in de kinderopvang. En er is de opvangcrisis voor kinderen, jongeren en gezinnen op de vlucht.

Tussentijds rapport nodig dat anticipeert op bijkomende uitdagingen

Screenen we het rapport op acties die tegemoetkomen aan die bijkomende noden, dan vinden we nauwelijks extra acties terug. Enerzijds is dat logisch. Het tussentijds verslag is een momentopname. Het rapporteert over de periode tot en met 31 december 2021.

Anderzijds betreuren we deze keuze om verschillende redenen:

- Het bevestigt hoe de tussentijdse rapportage aangepakt wordt. Het wordt gezien als een momentopname, terwijl het een continue review hoort te zijn. Het jeugd- en kinderrechtenbeleid opvolgen en monitoren moet dynamisch gebeuren, niet statisch.

- En we betreuren deze keuze omdat het de acties onderbelicht die Vlaanderen wel opzette om tegemoet te komen aan de bijkomende noden. Het schept een statischer beeld van het Vlaamse Jeugd- en Kinderrechtenbeleid dan het in werkelijkheid is.

Indicatoren over effect van gerealiseerd beleid ontbreken

Link tussen actie en onderzoeksresultaten is zoek

Ideaal zitten in de tussentijdse rapportage indicatoren die het effect van de gerealiseerde acties in kaart brengen. Het tussentijds verslag rapporteert over de leefsituatie van kinderen en jongeren, gebaseerd op het onderzoek van het Jeugdonderzoeksplatform. Helaas ontbreekt een duidelijke link tussen de gerealiseerde acties en de kwantitatieve onderzoeksresultaten. De indicatoren geven geen informatie over het positieve effect van de gerealiseerde acties op het leven van kinderen en jongeren. Ze tonen ook niet hoe steeds meer kinderen en jongeren uit kwetsbare groepen meer kunnen genieten van hun rechten dankzij het gevoerde Jeugd- en Kinderrechtenbeleid.

Global Child biedt hoop

Het Kinderrechtencommissariaat hoopt dat de Vlaamse Regering er eindelijk in slaagt om duidelijke kinderrechtenindicatoren te ontwikkelen. We kijken uit naar de 'Global Child'-oefening van de Nationale Commissie voor de Rechten van het Kind, en de vertaling ervan naar de Vlaamse context in opdracht van de Vlaamse Regering.

CRIA en CRIE

Ideaal slaagt Vlaanderen er niet alleen in om Vlaamse kinderrechtenindicatoren op basis van Global Child te ontwikkelen maar ook om een accurate CRIA² en CRIE³ uit te werken, zoals het VN-Kinderrechtencomité en het Europees Netwerk voor kinderoombudsmannen en -vrouwen (ENOC) vragen.⁴ CRIA is te vergelijken met de Vlaamse JoKER, maar gaat nog een stap verder.

- Het VN-Kinderrechtencomité en ENOC stellen dat het Kinderrechtenverdrag en de optionele protocollen het kader moeten zijn voor evaluatie en assessment.
- De CRIA en CRIE moeten bij elke nieuwe regelgeving toegepast worden, niet alleen bij typische regelgeving voor kinderen en jongeren.
- Er moet stilgestaan worden bij de directe en indirecte impact op kinderen, en de verschillen in impact op volwassenen, kinderen en jongeren onderling moeten geïdentificeerd worden.
- De CRIA moet zo vroeg mogelijk uitgevoerd worden, de CRIE na een afgesproken periode van implementatie.
- Beide horen evidencebased te zijn, met input van kinderen.
- Elke CRIA en CRIE sluit af met aanbevelingen en advies en ze horen openbaar te zijn.
- Waarom geen tussentijds rapport inclusief budgetoverzicht?
- Een budgetmonitoring kan in kaart brengen naar waar het geld gaat of niet meer gaat. Het kan het extra budget in beeld brengen dat vrijgemaakt is om tegemoet te komen aan de extra noden van kinderen en jongeren. In General Comment n° 5 vraagt het VN-Kinderrechtencomité een rigoureuze monitoring.

Waak over kenbaarheid, samenhang en richting

Bij de bespreking van de tussentijdse rapportage met de jeugd- en kinderrechtenactoren op 22 maart 2022 werd gepleit voor meer kenbaarheid van de projecten die het tussentijds rapport bundelt.

² Child Rights Impact Assessment (CRIA): 'predicting the impact of any proposed law, policy or budgetary allocation which affects children and the enjoyment of their rights'

³ Child Rights Impact Evaluation (CRIE): evaluating the actual impact of implementation

⁴ European Network of Ombudspersons for Children, Position Statement on 'Child Rights Impact Assessment (CRIA)', 2020, <https://enoc.eu/wp-content/uploads/2020/11/ENOC-2020-Position-Statement-on-CRIA-FV-1.pdf>

Het tussentijds rapport rapporteert over tal van projecten die voor lokale jeugddiensten heel relevant kunnen zijn. Lokale jeugdconsulenten en -werkers komen in contact met veel kinderen en jongeren en stuiten op problemen die de projecten proberen aan te pakken. Niet elke jeugdconsulent en -werker heeft weet van de opgesomde projecten die voor kinderen en jongeren een verschil kunnen maken. Alle projecten in de tussentijdse rapportage beter kenbaar maken, kan een verschil maken.

Daarnaast werd bezorgdheid geuit over de vele verschillende projecten onder één doelstelling. De variatie riskeert een doelgerichte aanpak onder druk te zetten. Is er genoeg afstemming tussen de verschillende projecten? Vullen ze elkaar genoeg aan zodat ze samen de doelstelling realiseren? Het tussentijds verslag geeft de indruk dat er veel afzonderlijke projecten zijn, met weinig samenhang.

Ga alsnog voor extra acties per prioriteit

Prioriteit 1: welbevinden en positieve identiteitsontwikkeling

Kinderen en jongeren moeten zich waar dan ook goed in hun vel voelen, stelt de Vlaamse overheid in het JKP 2020-2024. Meer en meer jonge mensen krijgen te kampen met druk. Daarnaast is zelfdoding een van de belangrijkste doodsoorzaken bij jonge mensen. Geweld op school, stress, prestatiedruk, vragen over diversiteit en gender: het zorgt dat steeds meer jongeren het moeilijk hebben.⁵

Met de prioriteit 'Welbevinden en positieve identiteitsontwikkeling' wil Vlaanderen in deze legislatuur met gerichte acties aan kinderen en jongeren – en bij uitbreiding aan de buurt en de samenleving – de nodige zuurstof en veerkracht geven om met allerlei uitdagingen te leren omgaan.⁶

- Daarom stimuleert de Vlaamse overheid **sensibilisering en samenwerking tussen diensten** om het welzijn van kinderen en jongeren te bevorderen. Concreet gaat het bijvoorbeeld om: *één gezin één plan (1G1P)*, *Signs of Safety*, *KIMIWA*, *kindreflex*, *de eerste 1000 dagen*, *(N)iets mis mee?!* en het initiatief *In vijf stappen naar een beslissing in het belang van het kind* van het Kenniscentrum Kinderrechten. In de toekomst wordt *één gezin één plan* structureel erkend, *Signs of Safety* wordt geëvalueerd en mogelijk uitgebreid, de *kindreflex* zal ook in spoeddiensten en andere sectoren uitgerold worden, en *In vijf stappen naar een beslissing in het belang van het kind* wordt ruimer verspreid.
- De Vlaamse overheid **pakt grensoverschrijdend gedrag aan** met bijvoorbeeld de *werkgroep Integriteit Jeugd*, het *platform Seksueel Grensoverschrijdend gedrag*, de *1712 chatlijn Seksueel Geweld*, het project *Speak out, act in, Grenswijs of Sport met Grenzen op Jongerenmaat*. *1712-chat Seksueel Geweld* blijft toegankelijk. De werkgroep *Integriteit Jeugd* werkt aan een gedeelde visie. Het Centrum Ethiek in de Sport zet verdere stappen in het integriteitsbeleid en stelt aanspreekpunten integriteit aan voor gesubsidieerde organisaties. En lokale besturen krijgen ondersteuning om straatintimidatie aan te pakken.
- Vlaanderen **investeerde in initiatieven tegen (cyber)pesten (op school)** met bijvoorbeeld het platform tegen (cyber)pesten: www.allesoverpesten.be. Om pesten op school aan te pakken zijn er het kenniscentrum, *Digisprong* en het vormingstraject *Eerste Hulp bij cyberpesten*.

⁵ <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/jeugd/vlaams-jeugd-en-kinderrechtenbeleid/beleidsplan-jkp/opmaak-jkp-2020-2024>

⁶ Departement Cultuur, Jeugd en Media, Vlaams Jeugd- en Kinderrechtenbeleidsplan 2020-2024, vlaanderen.be/cjm.

Er wordt gewerkt aan een beleidstool voor scholen die focust op sociale media en een adequaat reactiebeleid.

- Vlaanderen realiseerde **sociale ondersteunende netwerken en buurten voor kinderen en gezinnen**. Concreet zijn er bijvoorbeeld de 133 projecten zorgzame buurten en de proeftuinen buurtgerichte netwerken om kinderen en gezinnen individueel te ondersteunen.
- Er werd gewerkt aan een **positief leefklimaat voor jongeren in de jeugdhulp** en Vlaanderen maakte werk van **een preventie- en toepassingsbeleid voor afzondering en fixatie in de jeugdhulp**. De belangrijkste principes rond afzondering en fixatie zullen hun vertaling vinden in het decreet rechtspositie van de minderjarige in de integrale jeugdhulp.
- De Vlaamse overheid stimuleerde de **ontwikkeling van veilige en toegankelijke ontmoetingsplaatsen** zoals *Overkophuizen* waar jongeren elkaar ontmoeten en steun vinden voor hun mentaal welzijn en veerkracht. Die worden verder uitgebouwd en de zes projecten *Jongeren en politie* bouwen aan een duurzame en structurele samenwerking tussen jeugdorganisaties, politiezones en organisaties die bemiddelen en herstelgericht werken.
- Er werd **zorg gedragen voor de kortgeschoolde jongeren** met bijvoorbeeld investeringen in *transitietrajecten* voor schoolmoeë jongeren.
- Vlaanderen maakte werk van het **doorbreken van het gender- en heteronormatief denken**, zoals de *Equischools*, tools en educatieve toepassingen voor secundaire, lager en kleuteronderwijs die de gendergelijkheid en genderbewuste aanpak op school ondersteunen.
- En de Vlaamse overheid **werkte aan de mentale weerbaarheid van kinderen en jongeren** met de *Confluxers*, *'Ik zie, ik zie, wat jij niet ziet. Gender- en seksuele diversiteit in het jeugdwerk'* en *jeugdwerk tegen racisme*.

We scharen ons achter de vele initiatieven waarmee Vlaanderen het welbevinden van kinderen en jongeren bevordert. Anderzijds mag Vlaanderen op verschillende vlakken verder gaan.

Kinderen hoeven niet te worstelen met moeilijke omstandigheden

Klachten bij onze Klachtenlijn tonen dat kinderen en jongeren worstelen met situaties en omstandigheden die een negatieve invloed hebben op hun welbevinden. Denk aan kinderen en jongeren die moeten omgaan met de vechtscheiding van hun ouders, die gepest worden op school, die recht hebben op extra ondersteuning op school maar die niet krijgen. Toch kunnen we moeilijke omstandigheden en situaties vermijden die een negatieve invloed hebben op het welbevinden van kinderen en jongeren. Het beleid bijsturen, de regelgeving aanpassen, grotere ruchtbaarheid geven aan al bestaande goede praktijken, vormingen en opleidingen, of meer middelen uittrekken voor initiatieven die het welzijn en de veerkracht van kinderen ondersteunen: het kan allemaal een verschil maken voor het welbevinden van kinderen en jongeren.

Geef meer ruchtbaarheid aan goede praktijken die het welzijn van kinderen en jongeren bevorderen

Daarom vragen we de Vlaamse overheid om nog meer ruchtbaarheid te geven aan die initiatieven. Niet zelden kan de Klachtenlijn van het Kinderrechtencommissariaat kinderen, jongeren of hun belangenbehartigers vooruithelpen door ze te informeren over goede initiatieven zoals Grenswijs, het platform www.allesoverpesten.be, Overkophuizen, de Confluxers, Sport met grenzen op jongerenmaat.

Nog niet alle scholen, leerkrachten, sportverenigingen zijn op de hoogte van de verschillende initiatieven tegen pesten of grensoverschrijdend gedrag.

Respect voor diversiteit en jezelf kunnen zijn, moet nog meer uitgedragen worden

Op de Kinderrechtendag in het Vlaams Parlement stelden de jongeren dat discriminatie en racisme te vaak herleid worden tot wat wettelijk te vervolgen is. Niet alle soorten van discriminatie en racisme zijn te vervolgen.

Maar in het dagelijks leven krijgen mensen die deel uitmaken van een minderheid vaak te maken met microagressies, die niet te vervolgen zijn maar wel veel schade aanrichten. Daarom moeten de thema's **diversiteit, jezelf zijn en de strijd tegen seksuele intimidatie en seksueel geweld nog meer aan bod komen in verschillende levensdomeinen** van kinderen en jongeren. Via de organisatie Cavaria weten we dat LGBTQ-jongeren het moeilijk hebben. Een kwart durft op school niet naar het toilet te gaan uit angst voor geweld.

Bescherm kinderen beter tegen geweld

We vragen de Vlaamse overheid om het beleid en de regelgeving die het welzijn van kinderen en jongeren meebepalen alsnog bij te sturen.

We betreuren dat het recht op een geweldloze opvoeding nog altijd niet in het Burgerlijk Wetboek staat. We vragen de Vlaamse ministers om te blijven aandringen bij partijgenoten in het federale parlement om het **recht van kinderen op een geweldloze opvoeding uitdrukkelijk vast te leggen in de wet**, zodat dat recht gegarandeerd moet worden door de ouders en door alle andere personen die de zorg voor het kind hebben. Ons land hoort bij de laatste EU-landen die dit recht nog niet wettelijk hebben vastgelegd, wat kritiek oplevert. Nochtans liggen momenteel goede wetsvoorstellen op tafel.

We vragen de overheid **meer aandacht te hebben voor de impact van intrafamiliaal geweld op kinderen**. We maken ons zorgen over de impact op het welzijn en de ontwikkeling van kinderen en jongeren die intrafamiliaal geweld zien en meemaken. In Vlaanderen zijn er onder de noemer 'Veilig Thuis' initiatieven in verschillende regio's waar slachtoffers van intrafamiliaal geweld kunnen aankloppen, zoals het Family Justice Center in Antwerpen en in de Kempen, en de Ketenaanpak Intrafamiliaal Geweld in elke provincie. We merken wel dat ouders én jongeren vaak niet weten dat die initiatieven bestaan en wat die diensten voor hen kunnen betekenen.

Ook stellen we vast dat echtscheiding soms de blik vertroebelt waarmee hulpverleners of rechters kijken naar intrafamiliaal geweld. De Klachtenlijn van het Kinderrechtencommissariaat krijgt meldingen over situaties waarin vóór de relatiebreuk al sprake was van ernstig intrafamiliaal geweld. De klachten tonen dat de rechtbank of de hulpverlening dat geweld volgens de slachtoffers niet ernstig genoeg neemt. **We vragen om intrafamiliaal geweld niet te snel af te doen als een strategie in een vechtscheiding om de ex-partner in diskrediet te brengen. Kinderen lopen daardoor soms helemaal vast.** Ze moeten kunnen terugvallen op een therapeutisch groepsprogramma zoals *Kinderen uit de knel* dat gezinnen helpt die vastzitten in conflicten rond een scheiding.

Maak werk van een kindtoets voor politiewerk

Vlaanderen bouwt met zes projecten *Jongeren en politie* aan een duurzame en structurele samenwerking tussen jeugdorganisaties, politiezones en organisaties die bemiddelen en herstelgericht werken.

We steunen projecten die werken aan een betere relatie en beter begrip tussen jongeren en politie. Het verheugt ons dat het wetsvoorstel over het gebruik van handboeien bij minderjarigen wettelijk geregeld werd. De nieuwe wet sluit aan bij onze aanbevelingen in ons advies 'Jongeren en politie' uit 2012. Het Kinderrechtencommissariaat pleit al lang voor een kindtoets voor politiewerk.

Het Kinderrechtencommissariaat hoopt dat de zes projecten en de afdwingbare regelgeving voor handboeien een eerste stap zijn om een kindtoets te integreren in het politiewerk.

Voor ons moet de kindtoets een rode draad zijn in het hele politieoptreden, in overeenstemming met artikel 3 van het Kinderrechtenverdrag, dat zegt dat het belang van het kind altijd de eerste overweging moet zijn.

Prioriteit 2 en 3: gezonde, leefbare buurten en engagement in de samenleving door vrijwillige inzet

De Vlaamse overheid stelde dat ze deze legislatuur werk zal maken van gezonde en leefbare buurten voor kinderen en jongeren. Kinderen en jongeren moeten kunnen opgroeien in goede en gezonde buurten: met kwaliteitswoningen, genoeg 'hangruimte', toegang tot ontspanning, bereikbaarheid. Het is belangrijk de stem van kinderen en jongeren mee te nemen in het ontwerpen en inrichten van onze openbare ruimtes, stelde Vlaanderen. En het is belangrijk dat kinderen en jongeren actief kunnen bijdragen tot de samenleving en dat ze tijd en ruimte krijgen om zich te engageren in de samenleving⁷.

- Om die prioriteiten waar te maken, werkte Vlaanderen **samen met kinderen en jongeren om de publieke ruimte in te richten**. Met tips en tricks maakte Vlaanderen *365 dagen buiten spelen* aantrekkelijk. Vlaanderen bleef gaan voor *jeugdmaps*. Met investeringssubsidies voor jeugdorganisaties stimuleerde Vlaanderen meer kwaliteitsvolle basisvoorzieningen, veilige en toegankelijke ontmoetingsplaatsen voor kinderen en jongeren en jeugd vriendelijke buurten.
- De autonome mobiliteit van kinderen en jongeren stond centraal in verkeersveiligheidsplannen. *Jonge Wegweters* werkte aan een toolbox om de jongerenparticipatie aan mobiliteitsplannen mogelijk te maken. Vertegenwoordigers van kinderen en jongeren werden uitgenodigd om mee te werken aan het regionaal mobiliteitsplan.
- **De Vlaamse overheid stimuleerde multifunctioneel gebruik van gebouwen**, en zal dat blijven doen. Ze kiest voor multifunctionele infrastructuur. Tips en aanbevelingen vanuit het project Speelplaatsen met Toekomst zullen ruimer verspreid worden.
- **Vlaanderen ondersteunde de voorbije jaren experimentele woonvormen**. Tot eind 2024 lopen er 28 projecten, zoals een cohousingproject waar ook 18-jarigen terechtkunnen die de jeugdhulp moeten verlaten.
- **De positie van kinderen in het lokale (woon)beleid werd toegelicht** in een inspiratiesessie. Vlaanderen bleef via Bataljong en het Netwerk Jeugd vriendelijk lokale besturen inspireren tot kindvriendelijk beleid.
- **Kinderen en jongeren werden gestimuleerd om zwerfvuil aan te pakken**. *Mooimakers, The Litter Challenge, Vuilspel of het platform Operatie proper* moedigde scholen en jeugdverenigingen aan om er werk van te maken.
- Vlaanderen trok de kaart van het **erkennen en versterken van vrijwilligerswerk door jongeren**. Concreet was er bijvoorbeeld onderzoek naar de optimalisering van de gratis vrijwilligersverzekering en de toegankelijkheid van het vrijwilligerswerk. De lokale vrijetijdsmonitor kreeg een update. Eind juni 2022 werden goede praktijken en resultaten gepresenteerd van onderzoek naar de administratieve lasten waarmee jongeren en het jeugdwerk te maken krijgen als ze iets willen organiseren. Daarnaast werden ze ondersteund om hun maatschappelijke ondernemerszin te versterken.
- **Vlaanderen gaf een boost aan nieuwe vormen van vrijwillige inzet en beleidsparticipatie van kinderen en jongeren**. Zo werd er een denktank opgericht om de trends en evoluties in vrijwillige inzet in kaart te brengen. Er waren 26 lokale proefprojecten voor nieuwkomers om

⁷ <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/jeugd/vlaams-jeugd-en-kinderrechtenbeleid/beleidsplan-jkp/opmaak-jkp-2020-2024>

de pijler 'netwerk en participatie' in het inburgeringstraject vorm te geven. Het Kenniscentrum Kinderrechten werkt aan een nieuw Vlaams overheidsbreed beleidsparticipatie-instrument.

- **En de Vlaamse overheid ondersteunde, bijvoorbeeld met 'Jonge Leeuwen', de ontwikkeling van ondernemingszin bij jongeren.**

We juichen de inspanningen van Vlaanderen toe om *365 dagen buiten spelen* te stimuleren en meer speel- en ontspanningsruimten voor kinderen te creëren. Het is een goede zaak dat mobiliteitsplannen de vervoersautonomie van kinderen bevorderen en ze betreft bij het uittekenen van plannen. En het is essentieel om de administratieve lasten zoveel mogelijk te minimaliseren voor jongeren die vrijwillig iets willen organiseren.

Wel vragen we de Vlaamse Regering om een versnelling hoger te schakelen in het garanderen van een gezonde woon- en leefomgeving: een gezonde leefbare buurt hoort de dringende woonnoden van kinderen en luistert naar het klimaatpleidooi van jongeren.

Bescherming van recht op wonen moet versnelling hoger

Het recht op wonen van kinderen, jongeren en gezinnen komt steeds meer onder druk. We zijn verontrust door signalen dat meer gezinnen met jonge kinderen op straat of op geïmproviseerde opvangplekken slapen. Die signalen worden bevestigd door de tweede telling van dak- en thuisloze personen van onderzoeksteams van LUCAS KU Leuven en UCLouvain CIRTES, met steun van de Koning Boudewijnstichting⁸. De onderzoekers stelden vast dat ruim een kwart (26 procent) van het totaal aantal getelde personen kinderen waren. De meeste van die kinderen slapen niet op straat, wel in opvanghuizen, in transitwoningen of tijdelijk bij vrienden of familie op de bank. Hun leefsituatie is erg wankel. Daarnaast is een op de vijf van de getelde dak- en thuisloze personen jongvolwassenen. Die jongeren belandden vaak op straat na conflicten met ouders of met familie. Zowat de helft verblijft bij vrienden of familie.

Met het actieplan ter voorkoming en bestrijding van dak- en thuisloosheid 2020-2024 maakt de Vlaamse Regering werk van de strijd tegen dat fenomeen. Wij staan achter die ambitie, maar de Vlaamse Regering moet een versnelling hoger schakelen. Herhaaldelijk pleitten we voor meer sociale woningen, voor meer aandacht voor het kindperspectief in het woonbeleid, voor snellere preventieve woonbegeleiding, voor een straffere lokale aanpak van dak- en thuisloosheid zodat kinderen, jongeren en gezinnen hun lokale binding kunnen behouden.

Geef gehoor aan het maatschappelijk engagement van jongeren die opkomen voor het klimaat

We betreuren dat er niet gerapporteerd wordt over hoe Vlaanderen wil omgaan met het klimaatpleidooi van jongeren. De maatschappelijke betrokkenheid van jongeren reikt verder dan mee zwerfvuil willen aanpakken. Ze engageren zich om ieders gezondheid veilig te stellen.

Op de Kinderrechtendag (2021) in het Vlaams Parlement pleitten de jongeren voor een klimaatconferentie met jongeren aan het woord. Ze vragen om dat herhaaldelijk te doen zodat ze kunnen opvolgen wat de overheid doet. ENOC aanvaardde vorig jaar een statement over klimaatrechtvaardigheid. Daarin staan aanbevelingen over het informeren van jongeren over de klimaatproblematiek en hun rechten, de participatie van jongeren aan het klimaatbeleid, en de erkenning en ondersteuning van hun acties voor een gezond leefklimaat.

We hopen dat de Vlaamse Regering ook die vorm van maatschappelijke betrokkenheid en vrijwillige inzet erkent, ondersteunt en gehoor geeft aan de vraag van jongeren.

⁸ https://media.kbs-frb.be/nl/media/9228/2022_TellingDakenThuisloosheid2021_GlobaalRapport

Prioriteit 4: vrijetijdsbesteding voor allen

De Vlaamse overheid wil alle kinderen en jongeren optimaal laten genieten van hun vrije tijd. Daarvoor zette Vlaanderen in op een geïntegreerd vrijetijdsbeleid. Er zijn nog te veel obstakels voor kinderen in de jeugdhulp, kinderen met een handicap of kinderen in armoede. Het vrijetijdsaanbod moet meer uitgaan van de leefwereld van kinderen en jongeren en erop afgestemd zijn⁹.

- Concreet **verbreedde Vlaanderen het doelpubliek**. Zo werden culturele projecten prioritair ondersteund bij subsidieaanvragen als ze op een uitzonderlijke manier kinderen en jongeren betrekken bij hun artistieke werking.
- **Samenwerking tussen verschillende sectoren en beleidsdomeinen werd gestimuleerd**. Er werden bijvoorbeeld bruggen gelegd tussen de jeugdsector en de jeugdhulp om het recht op vrije tijd te versterken van jongeren in de gemeenschapsinstellingen en jongeren in de jeugdhulp. De projecten 'Maak samen tijd vrij' en 'Over Drempels' legden de drempels bloot die die jongeren online en offline ervaren. Het inspiratiekader voor buitenschoolse opvang en activiteiten werd gedeeld met lokale besturen en partners.
- **De inclusiekracht van het jeugdwerk en het vrijetijdsaanbod kreeg ondersteuning**. Zo bracht het actieonderzoek 'Jeugdwerk en Sociale integratie' inclusie- en integratiekansen van het jeugdwerk in kaart. De projecten 'Verbindingsambassadeurs voor het jeugdwerk' boden kinderen en jongeren van diverse herkomst de kans om jeugdwerk te vinden en mee te doen. Het project '123 inclusie' zet in op vrijetijdsaanbod voor kinderen met een beperking.
- **Vlaanderen werkte financiële drempels weg voor kwetsbare groepen**. De UiTPAS stimuleerde de vrijetijdsparticipatie van kansengroepen en blijft dat doen. 'Koma' streeft naar méér lokaal jeugdwerk en jeugdaanbod voor méér kinderen en jongeren. Er was en is UiTmetVlieg, UiTX en UiTinVlaanderen dat het vrijetijdsaanbod zichtbaar maakt. Projecten als Multi move, Sportsnack en Sport-Na-School optimaliseren de toegankelijkheid van sport.
- **De Vlaamse overheid ondersteunde de integratiekracht van het vrijetijdsaanbod**. Het project 'Boost je sportclub' ondersteunde sportclubs in omgaan met taaldiversiteit. Onderwijs, lokale besturen en de vrijetijdssector organiseren samen zomerscholen, geruggensteund door het decreet voor de organisatie van zomerscholen.

Het Kinderrechtencommissariaat staat achter die acties. Alle kinderen moeten gelijkwaardig kunnen genieten van hun recht op spel en vrije tijd. Kunnen ze dat niet? Dan moeten ze kunnen rekenen op extra inspanningen van de overheid.

Verduurzaam projecten als '123 inclusie', 'Maak samen tijd vrij' of 'Over drempels'

Projecten als '123 inclusie', 'Maak samen tijd vrij' of 'Over drempels' zijn heel waardevol. Daardoor wordt recht op spel hopelijk een even waardevolle pijler in hun hulpverleningstraject als het recht op hulpverlening en onderwijs. Voor kinderen en jongeren in de hulpverlening zijn sport en spel heel belangrijk. Het biedt plezier, ontspanning, ontmoeting, gevoel van erbij horen én het helpt ze ook vooruit. Vraag je aan kinderen en jongeren in de hulpverlening wat ze helpt? Dan vermelden ze bijna altijd hobby's, muziek, sport en vrienden. We hopen dat die projecten het projectniveau overstijgen en uitgroeien tot duurzame samenwerking tussen de betrokken sectoren en beleidsdomeinen.

Pik het signaal op van het jeugdwerk dat aan de alarmbel trekt

Het jeugdwerk en het jeugdwelzijnswerk gaven de voorbije jaren het beste van zichzelf. Het jeugdwelzijnswerk werd zelfs een essentieel beroep in de coronacrisis.

⁹ <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/jeugd/vlaams-jeugd-en-kinderrechtenbeleid/beleidsplan-jkp/opmaak-jkp-2020-2024>

Jeugdwerkers waren de link tussen het beleid en de meest kwetsbare kinderen en jongeren in onze samenleving. Ze zorgden ervoor dat kwetsbare kinderen en jongeren mee aan boord bleven.

Jeugdwerkers zijn actief in buurten en wijken waar kinderarmoede, schoolachterstand en schooluitval te vaak voorkomen. Ze voelen wat er leeft bij kwetsbare kinderen en jongeren, gaan ermee aan de slag in hun activiteiten, brengen een bezoek aan huis als de kinderen en jongeren afhaken en hebben een brugfunctie tussen het reguliere aanbod en kwetsbare kinderen en jongeren.

Maar die bewezen inspanningen worden niet vertaald in extra middelen. Het jeugdwerk trok aan de alarmbel. Ook bij het Kinderrechtencommissariaat kwam het jeugdwerk aankloppen. Het jeugdwerk en het jeugdwerkerswerk zijn straffe motoren om vrijetijdsbesteding voor allen te realiseren en om kinderen en jongeren ook op andere vlakken tot hun recht te laten komen, maar ze worden niet naar behoren ondersteund.

Prioriteit 5: mediawijsheid

Kinderen en jongeren moeten weerbaarheid opbouwen, (digitale) vaardigheden ontwikkelen en een brede waaier aan mogelijkheden hebben om geïnformeerd, actief en creatief om te gaan met alle vormen van online en offline media, stelt de Vlaamse overheid in het JKP 2020-2024. Ze moeten vertrouwd zijn met termen als fake-news, sexting, privacy, ... om zo op een veilige en geïnformeerde manier hun weg te vinden binnen een steeds meer internationale en digitale wereld¹⁰.

- **Daarom ondersteunde Vlaanderen scholen en leerkrachten bij de digitalisering**, bijvoorbeeld, via 'Digisprong'. Het kenniscentrum Mediawijs ontwikkelde een tool zodat scholen adequaat reageren op cyberpesten, sexting of het schenden van privacy. Vlaanderen zette in op ondersteunende software voor leerlingen met extra ondersteuningsnoden, en startte met verschillende 'Digibanken' in Vlaanderen om de digitale inclusie waar te maken. Ook in de toekomst zullen scholen ondersteund worden om een ICT-beleid uit te tekenen, inclusief cyberpesten, e-inclusie en antipolarisering.
- **Vlaanderen scherpste de mediawijsheid van kinderen en jongeren aan.** Met 'Nieuws in de klas' en 'Journalist in de klas' werd gewerkt aan de mediawijsheid van leerlingen. Feiten Checkers scherpste de nieuws- en informatievaardigheden van leerlingen aan. Opiniemakers versterkte hun vaardigheden in kritisch denken, debatteren en omgaan met meningsverschillen. Leerlingen worden als consument én als actor van media aangesproken. In de toekomst worden vele projecten voortgezet en aangevuld met Nieuwsquiz.be.
- **De Vlaamse overheid stimuleerde kinderen en jongeren om vaker te lezen**, bijvoorbeeld, met 'leesoffensief', 'boekstart in de instapklas' en auteurslezingen.
- **Vlaanderen verbeterde de journalistieke competenties van kinderen en jongeren** met 'Ongehoord', 'What the media' en de lerende netwerken van jeugdorganisatie voor journalistiek.
- Het digitaal inclusiebeleidsplan 'Iedereen digitaal' **ondersteunde de digitale vaardigheden van kwetsbare jongeren**. Het agentschap Opgroeien is met het project 'Bandbreedte' gestart. Het onderzoek en het lerend netwerk 'digitaal jeugdwerk' brachten in kaart hoe het jeugdwerk met de digitale wereld aan de slag kan gaan. Kinderen en jongeren participeerden aan het uittekenen van de kinderrechten strategie (2022 – 2027) van de Raad van Europa over onder meer de 'nieuwe technologieën'.

¹⁰ <https://www.vlaanderen.be/cjm/nl/jeugd/vlaams-jeugd-en-kinderrechtenbeleid/beleidsplan-jkp/opmaak-jkp-2020-2024>

- **Vlaanderen beschermde kinderen en jongeren tegen cyberpesten en het aantasten van hun integriteit online** via, bijvoorbeeld, de vormingsavond Veilig online voor ouders of via modules rond cyberpesten en de tool Cyberscan voor scholen om een beleid tegen (cyber)pesten te ontwikkelen.
- **Er waren projecten die lokale besturen ondersteunden in expertiseopbouw rond online haatspraak, nepnieuws, mediawijsheid en de bewustmaking daarover** bij jongeren en straathoekwerk. Er werd gewerkt aan een ethische gedragscode voor influencers. ‘No Cap’ leerde scholen kritisch omgaan met polarisering en lokale besturen werden ondersteund in het uitteken van een beleid tegen negatieve polarisering, haatspraak en desinformatie.
- **En Vlaanderen zette stappen om het recht op privacy van kinderen in de digitale wereld te beschermen** door bijvoorbeeld ‘veilig en verantwoord ICT-gebruik’ te vervatten in de eindtermen voor het secundair onderwijs of de Algemene Commentaar, n° 25, van het VN-Kinderrechtencomité te publiceren over de rechten van kinderen in een digitale omgeving.

Blijf gaan voor goede praktijken die digitale competenties van kinderen en jongeren versterken en het cyber-pesten aanpakken

Cyberpesten schaadt het welzijn van kinderen en jongeren. Langetermijnacties en sensibilisering rond cyberpesten en sexting blijven heel erg nodig. Hef, bijvoorbeeld, het taboe op, maak het bespreekbaar en zorg dat scholen voldoende ondersteund worden om cyberpesten preventief en curatief aan te pakken; geef aanbieders van sociale media, de platformen, de bedrijven meer verantwoordelijkheid om te voorkomen dat iemand dergelijke beelden upload en verspreidt; zorg dat elke school een smartphonebeleid heeft met respect voor ieders rechten en verantwoordelijkheden.

In ons advies bij het JKP 2020 – 2024 kaartten we de nood aan het kritisch kunnen omgaan met media en informatie, en het bewust zijn van mogelijke privacy-gevolgen. En dit zowel voor kinderen, ouders als andere opvoeders. Vele acties komen aan deze nood tegemoet. We hopen dat ook deze initiatieven verduurzaamd worden.

Tijd om de wet op kinderarbeid aan te passen

Wij krijgen via de Klachtenlijn meldingen van burgers en journalisten die zich zorgen maken over kinderen die bijvoorbeeld door ouders gepusht worden om mee te werken aan fotoshoots voor hun socialemediakanaal. De wet die kinderarbeid verbiedt, laat een beperkt aantal afwijkingen op het verbod toe. Kidfluencersactiviteiten komen tot nu toe niet eenduidig onder de mogelijke afwijkingen aan bod.

Wij zijn voorstander van een wetswijziging die rekening houdt met deze nieuwe activiteiten. Influencing kan dan worden opgenomen in het rijtje activiteiten waarvoor een afwijking kan worden aangevraagd. Op die manier halen we kidfluencersactiviteiten uit de grijze zone voor kinderen en jongeren tot 15 jaar. Ze krijgen dan een juridische grond; toezicht en controle worden mogelijk.

We vragen de Vlaamse ministers om aan te dringen bij partijgenoten in het federale parlement om dit mogelijk te maken.

Pak negatieve impact van sociale media op het welzijn van jongeren aan

Sociale media was een hot topic tijdens de Kinderrechtendag in het Vlaams parlement. Vooral de impact van sociale media op hun psychisch welzijn kaartten ze aan. Ze vroegen om verschillende acties.

- Stuur de algoritmen bij. Negatieve commentaren krijgen te veel aandacht op sociale media.
- Sociale media spelen een belangrijke rol in mentaal welzijn. Onderzoek de negatieve impact en vertel jongeren hoe ze die op een positieve manier kunnen aanwenden.

Betrek daar influencers bij. Influencers moeten een realistisch beeld van het leven schetsen, niet het perfecte leventje.

- Zorg dat er ook op sociale media hulplijnen zijn.